

Kopecký, Milan

[Pospíšil, Ivo. Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1996, vol. 45, iss. D43, pp. 186-188

ISBN 80-210-1545-4

ISSN 0231-7818

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108635>

Access Date: 26. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

univerzitě v Římě, v Kinshase v Zaire, v St. Paul v Minnesotě v USA. V roce 1984 byl jmenován členem komise Congregazione pro causis sanctorum, jež mu bylo obnoveno v roce 1994 a v roce 1994 se stal konzultátorem Congregazione per la Chiesa Orientali. Špidlíkovu dílu vzhledem k východní církvi a ruské literatuře i jeho koncepci duchovědné je věnována základní a zasloužilá pozornost v hodnocení E. G. Farrugia; my si však spíše povšimneme jeho odkazu bohemistického. T. Špidlík je autorem 19 knih (sr. bibliografický soupis, s. 245) orientovaných spíše teologicky a religiózně pedagogicky, dále autorem mnoha studií a článků nejen v češtině, nýbrž i ve franštině, v němčině, v angličtině, v polštině, ve slovinštině, v holandštině, v italštině, mnoha článků a hesel v zahraničních naučných slovnících, recenzí v řadě jazyčích i mnoha dalších cizojazyčných překladů knih nebo původních děl ve franštině, v italštině aj. T. Špidlík je rovněž autorem mnoha úvodů do knih jiných autorů, nejen v češtině, nýbrž i v jiných řečech.

V češtině T. Špidlík publikoval stati v časopise *Studie* (Řím 1959–1972) a v *Novém životě* (Řím 1954–1994). Z nich připomínáme úvahu *Povaha slovanského apoštolátu sv. Cyrila* (NŽ 1963, č. 2), *Život a dílo svatých Cyrila a Metoděje* (1963, č. 3), *Jan Hus v době ekumenismu* (1970, č. 7–8), *Svatý Jan Nepomucký* (1973, č. 5), *Zamyšlení nad Švejkem* (1977, č. 7–8), *Svatováclavská tradice* (1979, č. 9–10), *Dostojevský — hledač lidské svobody* (1981, č. 3), *Cyrl a Metoděj — patroni Evropy* (1981, č. 7–8), *Palčivá otázka českého ekumenismu* (1982, č. 1–2), *Za Bohdanem Chudobou* (1982, č. 5), *60 let od Stojanovy smrti* (1983, č. 9–10), *Dvacet let od koncilu* (1985, č. 12), *P. Martin Sředa* (1985, č. 6), *Cyrlometodějská tradice* (1987, č. 7–8), *Ekumenismus v cyrlometodějské tradici* (1988, č. 7–8), *Výročí křtu svatého Vladimíra* (tamt.), *„Smrt není zlá“* (1988, č. 11), *Maria v české poezii* (1990, č. 5), *Blaničtí rytíři* (1990, č. 9–10), *Cyrlometodějská idea a slovanský mesianismus* (1991, č. 6–7).

S českými historickými a s literárněhistorickými bohemiky se setkáváme rovněž ve Špidlíkově zpracování ve slovníku *Enciclopedia Philosophica*, sv. 7 (Venezie-Roma 1957). Jde o tato základní osobní hesla českých filozofů: Amerling, Čáda, Dastich, Fischer, Hanuš, Hoppe, Hostinský, Kadeřávek, Klácel, Klíma, Kozák, Král, Kratochvíl, Krejčí, Lindner, Löwe, Makovička, Malý, Marek, Mareš, Mrazík, Nejedlý, Palacký, Pelikán, Rádl, Šalda, Šeracký, Šimerka, Smetana, Štorch, Svoboda, Štítný, Trnka, Tyrš, Vorovka, Vychodil, Weyr, Zahradník, Zich.

Druhá část sborníku k počtě T. Špidlíka představuje soubor jeho dvanácti studií z let 1977–1994, z nichž je nejzávažnější týkající se teologického pluralismu u Řehoře Naziánského, o účtě k Boží Matce ve východní církvi, o antropologickém pohledu F. M. Dostojevského, o duchovní konfrontaci Orientu a západního křesťanství, o slovanské duchovní religiozitě a o antropologické mariologii.

V duchu těchto studií jsou prezentovány i úvahy pěti jeho žáků a pokračovatelů jeho díla M. J. Rupnika, R. Černuse, M. Tenaceové, Germana Maraniho a Marie Campatelliové.

Podali jsme nejstručnější informace o vynikajícím mnohostranném díle jednoho z nejvýznamnějších představitelů české duchovní kultury v zahraničí, především se zřením k jeho dílu literárněbohemistickému, jež je bohužel u nás velmi málo známé a také minimálně přístupné.

V českém a ve slovenském překladě vyšel soubor Špidlíkových studií s názvem *Spiritualita, formácia a kultúra* (Refugium Velehrad 1995), *Slovo a obraz* (tamt. 1995) a *Cesta ducha* (1995), jimiž jsou zpřístupněny dnešnímu českému čtenáři autorovy myšlenky teologicko-komparatistické týkající se vzájemného prolínání koncepce východního a západního duchovna.

Jan Skutil

Ivo Pospíšil, Fenoména šilenství v ruské literatuře 19. a 20. století (Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně č. 301, Brno 1995, stran 150).

Zvolená tematika nemá adekvátní analogii v žádné národní literatuře a ve své komplexnosti nebyla dosud zkoumána. Šilenství bylo sice sledováno v životě a tvorbě některých spisovatelů, kde se to nejvíce nabízel (zejména u Dostojevského), ale Pospíšil k němu přistoupil z literárněvědné-

ho stanoviska v širokém materiálovém záběru. Šílenství však nechápe jako duševní chorobu, nýbrž jako podstatný projev existenciální krize.

Od vymezení kategorie šílenství a metodologických úvah přechází autor k šílenství jako etickému gestu a poté k zánrové funkci motivů šílenství. Tato genologická problematika se při prvním studiu jeví jako nepřipraveně předčasná, protože bychom ji rádi viděli bohatší o výsledky dalších analýz, přesto autorovo počáteční soustředění na předgogolovské písemnictví opravňuje její zařazení jako 5. kapitoly. Ta vyúsťuje v tezi, že motivy šílenství „působí jako žánrový katalyzátor“ formující útvary „přesahující dobovou literaturu náznaky jakoby ‘postmoderní’ ambivalence“ (s. 35).

Kategorie šílenství není vykládána z literárního procesu, ale především z psychického stavu tvůrce a relevantních společenských okolností. Proto také vyznívají přesvědčivě výklady o šílenství ruské provincie s nemožností útěku odtud a o šílenství jako odmítnutí stádnosti. U N. V. Gogola a F. M. Dostojevského prokazuje autor růst šílenství z jejich obrovského intelektu. O obou spisovatelích existuje bohatá ruská a jinojazyčná literatura. U Gogola se často uvažovalo o jeho „duchovním úpadku“, kterým se však poukazovalo jen na jednu stránku složitého procesu psychična, jak jsem se pokusil ukázat ve své státní práci Gogol' kak filosof–mistik (1948) a jak později doložil Ladislav Zadražil v knize Záhadný Gogol (1973). Pospíšil překonává rozsáhlou literaturu předmětu schopností neobvykle kombinovat různá fakta a nově je vysvětlovat. Tato fakta by bylo možno rozšířit např. Gogolovým mučivým tlhnutím ke katolictví mj. v Úvahách o Božské liturgii a ořesnými zkušenostmi s předsmrtným zápasem přítele Josifa Vjelgorského v rukopisném fragmentu Noci v letohrádku. Zřetel k takovým jevům by obohatil, avšak nijak nenarušil Pospíšilovu představu o Gogolově vývoji od podivinství k šílenství. A pokud jde o Dostojevského, podařilo se Pospíšilovi účelně analyzovat experimenty Dostojevského s literárním tvarem i žánrem a posléze narýsovat jeho cestu od sociálně psychologického projevu k existenciálnímu symbolu.

Typologická odlišnost L. N. Tolstého od kongeniálního Dostojevského se přímo nabízel. Proto zde Pospíšil spíše než o šílenství uvažuje o krajnosti intelektu. Plným právem, protože extrémismus L. N. Tolstého vyplývá z jeho filozofie jako výsledku radikálního duchovního přerodu. Bystrým rozбором jednak asketismu Tolstého, jednak jeho vztahu k moderně dospívá Pospíšil k důlům z hlediska tématu klíčovým – ke Smrti Ivana Iliče, Kreutzerově sonátě a Otcí Sergijovi. Jejich extrémismus vidí v drastickém poměru k životu tváří v tvář smrti, v odmítnutí pohlavního života a v útěku „ze světa“. Jde jistě o extrémní polohy nemravné civilizace, která do protikladu postavila mimo jiné také krásu a pravdu.

Tři jmenovaní literární veličníci opodstatňují plně volbu a koncepci kategorie šílenství v ruské literatuře. Avšak před nimi i po nich působila řada dalších spisovatelů (Čaadajev, Gribojedov, Puškin, Leskov, Čechov, Andrejev, Bulgakov, Grin aj.), v jejichž životě a tvorbě se setkáváme s některými fenomény široké škály od pošetilce a podivína přes blázna, jurodivce a proroka až k šilenci, ovšem také s kontrastním fenoménem jejich „prozření“. A právě v pasážích o těchto spisovatelích prokázal Pospíšil zralou schopnost výstižné charakteristiky i jejího zapojení do literárního kontextu.

Zajímavé jsou Pospíšilovy úvahy o enklávní povaze Ruska, která konzervovala středověk před evropskou reformací, a z tohoto hlediska jsou mimořádně cenné pro komparativní studium ne pouze mezislovanské. Zde by bylo vhodné doplnit renesanci jako druhou (a literárně významnější než reformace) variantu nové, protistředověké literatury, a to nejen doplnit, ale také k ní soustavně přihlížet, zejména v souvztažnosti s barokem, které v ruském prostředí plnilo některé pokrokové funkce předchozí evropské renesance.

Z hlediska literární bohemistiky je pozoruhodné srovnání tématu šílenství v ruské a české literatuře. Věcně lze k němu stěžít co namítnout, ale jeho „poznámkový“ charakter nedovoluje hlubší hodnocení výraznějších osobností. Mním např. Viléma Mrštíka s jeho tragikou ovlivněnou do určité míry ruským realismem a francouzským naturalismem a samozřejmě také některé další spisovatele vyrůstající z přelomové atmosféry 90. let 19. století. Vyložené výběrově se pak posuzuje 20. století, kde např. k plodnému přemýšlení vybízejí Olbrachtovi „zlí samotáři“ a „žalář nejtem-

nější“, dále Pospíšilem zmíněný (na s. 123) Ladislav Klíma se svým noetickým a mravním nihilismem aj. Přesto má 14. kapitola svoje oprávnění vzhledem jak k prostředí, v němž kniha vznikla a bude především fungovat, tak k potvrzení stěžejní teze o jedinečnosti fenoménu šílenství v ruské literatuře.

Milan Kopecký

Kluge, R.-D.: Anton P. Čechov. Eine Einführung in Leben und Werk. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995, 150 stran.

Autor této knihy — Rolf-Dieter Kluge — je v oblasti bádání o Antonu Pavloviči Čechovovi jednou z nejpovolanějších osob v německé rusistice, a není proto divu, že publikace uvádějící čtenáře do života a díla tohoto ruského spisovatele vznikla právě z pera tohoto badatele.

Podobná díla, jejichž logickým cílem bývá obrátit ke studované osobnosti pozornost pokud možno poněkud širšího okruhu čtenářů, než jsou pouze odborníci, někdy trpívají tím, že v nich jejich autoři tak trochu „kloužou po povrchu“ — soustřeďují se především na to, co je trochu extravagantní, a proto upoutává pozornost, takže občas nabýváme dojmu, že šlo především o dosažení poutavé formy a neméně poutavého obsahu. Nedovolil bych si sice tvrdit, že Klugeho kniha nezaujme, ale její autor je natolik poučeným „čechovologem“, že využívá možností, které mu materiál dal, k tomu, aby sdělil o spisovateli i mnoho jiných informací, než jsou běžně citovaná fakta, ale rozhodně tím nikterak netrpí poznávací a odborná hodnota tohoto díla.

Celá monografie je členěna do šesti kapitol, které zprvu chronologicky uvádějí spisovatelovo curriculum vitae (autor začíná, jak jinak, u biografických údajů) včetně jeho literárních počátků (humoresky, drama, povídky), pak přechází k Čechovovým pokusům o větší literární formu; celá kapitola je pak věnována spisovatelově knize *Ostrov Sachalin* a okolnostem provázejícím její vznik, největší důraz je však kladen na seznámení s Čechovovým vyprávěčským dílem a s jeho dramaty v posledních dvou kapitolách. Kniha je doplněna poznámkovým aparátem, výběrovou bibliografií a rejstříkem osob a v díle zmiňovaných Čechovových děl. Z celé knihy na čtenáře dýchne jakýsi klid — Kluge jako by od Čechova převzal věcnost a jistou nevzrušivost, ale stejně jako ruský spisovatel vychází z hlubokých znalostí, které o předmětu svého zájmu má, a v žádném případě se nesnaží hnát se za jakýmsi novými tezemi a jejich dokazováním za každou cenu. Jeho akribie mu umožňuje postupovat krok za krokem, pečlivě volit klíčové momenty spisovatelova života, jeho literární kariéry i peripetií, které v ní nastaly.

Kluge sleduje vývoj Čechovovy literární kariéry od jejich počátků, od rychlého psaní krátkých povídek určených pro periodika, nikoliv pro knižní vydání. Až vnější impulzy (zejména pak dopis Grigoroviče) ho vedou k hlubšímu zamýšlení se nad svou spisovatelskou činností a k tomu, že začíná svá díla hlouběji promýšlet. I v analýze raných spisovatelových děl však Kluge nalézá mnoho zajímavých momentů (např. pasáž o žánru „scénky“ — s. 32 — 34, o blízkosti Čechovových povídek a americké *short story* — s. 34 atp.), sleduje i jeho tendenci věnovat pozornost jedinici a perspektivě, z níž nahlíží svět. Dost pozornosti věnuje pak pokusům spisovatele o tzv. „větší prozaický žánr“ — předmětem příkladné minianalýzy se stává ve 3. kapitole zejména *Drama na lovu a Step*. 4. kapitola knihy je věnována knize *Ostrov Sachalin* — důraz je kladen na okolnosti, za jakých kniha vznikala (dlouhá a pečlivá příprava, cesta, téměř vědecký postup při poznávání způsobu života na Sachalinu), méně pozornosti je věnováno samotnému jejímu textu, i když ani jeho charakter není nezapomenut (s. 62).

Za skutečné těžiště knihy pak lze považovat především 5. kapitolu nazvanou *Das erzählende Werk*. Velkou pozornost v ní autor věnuje pečlivému studiu vyprávěčské perspektivy i struktury vyprávění tak, jak je možno je nalézat v Čechovových nejvýznamnějších dílech. Při mnohdy velice pregnantní analýze řady spisovatelových povídek se Klugemu daří nejen charakterizovat jejich tematické dominanty (a to často s odkazy na různost jejich chápání jak v čase, tak v různých po-